

УДК 339.5.053

Тимошенко Н.Ю.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародної економіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

THE ANALYSIS OF THE COMMODITY COMPOSITION OF EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено експортний потенціал України. Проведено кількісний та якісний аналіз товарної структури експортного потенціалу. Виявлено ключові країни – партнери України щодо експорту товарів та послуг. Особливу увагу приділено перспективам розвитку експорту з урахуванням географічних особливостей країни.

Ключові слова: експортний потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, товари, послуги.

АННОТАЦИЯ

В статье исследован экспортный потенциал Украины. Проведен количественный и качественный анализ товарной структуры экспортного потенциала. Выявлены ключевые страны – партнеры Украины по экспорту товаров и услуг. Особое внимание уделено перспективам развития экспорта с учетом географических особенностей страны.

Ключевые слова: экспортный потенциал, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, товары, услуги.

ANNOTATION

In the article the export potential of Ukraine is analysed. Quantitative and qualitative analysis of the commodity structure of export potential is developed. Key partner-countries of Ukraine to export goods and services are determined. Particular attention is paid to the prospects of exports, taking into account geographical features of the country.

Keywords: export potential, international business activity, export, import, goods and services.

Постановка проблеми. Експортний потенціал держави визначається обсягами товарів та послуг, що можуть бути вироблені у виробничій, економічній, соціальній сферах і реалізовані на світовому ринку з максимальною вигодою для країни. Загальновідомо, що Україна володіє значним експортним потенціалом, який зосереджений у видобувних і обробних галузях промисловості, а також в агропромисловому та енергетичному комплексах країни, однак розвивається він недостатньо, а реалізується досить неефективно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні аспекти аналізу, формування, використання експортного потенціалу розглядалися у працях провідних зарубіжних і вітчизняних учених, а саме: Герасименко Г.О., Конєва Т.А., Дудченко М.А., Волкодавова Е.В., Кириченко О.М., Михайловського В.П., Сейфуллаєвої М.Е., Скорнякова Т.В., Стеченка Д.М., Піддубної Л.І., Циганкової Т.М. та ін. Однак в умовах тимчасової окупації частини території актуальним є аналіз товарної структури та географічних

особливостей розвитку експортного потенціалу України з метою пошуку можливостей компенсації негативних економічних наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний потенціал держави визначають його внутрішні ресурси та рівень її інтеграції у світогосподарську економічну систему. На основі даних Державної служби статистики України зробимо аналіз зовнішньоторговельного балансу України за 2005–2014 рр. (табл. 1). Торговельний оборот – це кількість товарів, що переміщуються в межах міжнародних комерційних операцій. Зовнішньоторговельний баланс показує співвідношення між вартістю експорту та імпорту товарів чи послуг за певний проміжок часу (як правило, за рік).

Номінальний ВВП показує загальний обсяг виробництва країни, який вимірюється в цінах, що існують на момент виробництва. Так, починаючи з 2005 р. в Україні можна спостерігати ріст номінального ВВП. У 2005 р. номінальний ВВП дорівнював 441,45 млрд. грн., а за дев'ять років він зріс на 1 125,28 млрд. грн. і в 2014 р. становить 1 566,73 млрд. грн. У 2009 р. спостерігається невеликий спад даного показника внаслідок світової економічної кризи.

Однак, незважаючи на позитивну динаміку обсягу номінального ВВП країни, слід зауважити, що на його величину суттєво впливає курс гривні до провідних світових валют. За 2005–2014 рр. гривня зазнала суттєвої девальвації, тому зростання номінального ВВП є досить умовним. Цю тезу підтверджує відсоткове співвідношення експортно-імпортних операцій до ВВП країни, яке, як впливає з даних табл. 1, є досить стабільним та коливається у межах 46,9–53,8% для експорту та 49,5–59,3% для імпорту, незважаючи на номінальне зростання ВВП у 3,55 рази.

Для визначення особливостей розвитку експортного потенціалу України зробимо аналіз динаміки товарної структури експорту за 2010–2013 рр. (табл. 2). Слід зауважити, що статистичні дані за 2014 р. не враховують результати діяльності окремих регіонів України, зокрема тимчасово окупованих територій, тому дані за 2014 р. наведені окремо.

Із даних табл. 2 можна побачити, що найбільше Україна експортує чорних, кольоро-

вих металів і виробів із них – у середньому близько 30%, а також продовольчих товарів та сировини для їх виробництва – близько 22%. Також суттєвий відсоток від загального обсягу експорту припадає на машини, устаткування, транспортні засоби, прилади – у середньому 17% та мінеральні продукти – близько 12%. При цьому за період 2010–2013 рр. спостерігається збільшення попиту на продовольчі товари та сировину для їх виготовлення із 19% до 26%, а також зменшення експорту чорних та кольорових металів із 33% до 27% відповідно.

Для проведення подальшого порівняння слід зауважити, що найбільше в 2013 р. Україна експортувала чорних та кольорових металів, їх частка у структурі товарного експорту становить 27%, на другому місці за обсягом експорту були продовольчі товари, їх частка дорівнювала 26% від загального обсягу. Експорт машин та устаткування в 2013 р. становив 16% у структурі товарного експорту. Відповідно, експорт мінеральної продукції в 2013 р. дорівнює 10%, продукції хімічної промисловості – 9%, деревини – 4%, а експорт промислових виробів – 3% у товарній структурі експорту України. Більш детально товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2014 р. представлена в табл. 3.

Товарна структура зовнішньої торгівлі показує поділ товарів згідно з УКТЗЕД. Так,

у 2014 р. Україна, без урахування тимчасово окупованих територій, експортувала товарів загальною вартістю 53 913,55 млн. дол. США, а з інших країн світу імпортовано товарів на суму 54 381,79 млн. дол. США. Найбільше Україна здійснює експорт недорогоцінних металів та виробів, у 2014 р. їх обсяг становив 15 235,51 млн. дол. США. З них найбільше за кордон екпортується чорний метал, а саме 28,26% від загального експорту товарів, його загальна вартість експорту в 2014 р. дорівнювала 12 907,08 млн. дол. США. Решта припадає на вироби з чорних металів – 1 695,82 млн. дол. США, мідь і вироби з неї – 162,61 млн. дол. США, нікель і вироби з нього – 21,87 млн. дол. США, алюміній і вироби з нього – 126,64 млн. дол. США, свинець і вироби з нього – 21,53 млн. дол. США, цинк і вироби з нього – 17,28 млн. дол. США, олово і вироби з нього – 101,3 тис. дол. США, інші недорогоцінні метали – 132,97 млн. дол. США, інструменти, ножові вироби – 23,99 млн. дол. США, інші вироби з недорогоцінних металів – 125,63 млн. дол. США.

Друге місце за обсягом експорту посідають продукти рослинного походження, їх загальна вартість експорту становить 8 736,21 млн. дол. США, це можна пояснити тим, що Україна багата на родючі чорноземи. Серед продуктів

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України за 2005–2014 рр., млн. грн.

Рік	Номинальний ВВП за рік	Експорт товарів і послуг	% ВВП	Імпорт товарів і послуг	% ВВП	Сальдо (експорт – імпорт)	% ВВП
2005	441452	227252	51.5%	-223555	-50.6%	+3697	+0.8%
2006	544153	253707	46.6%	-269200	-49.5%	-15493	-2.8%
2007	720731	323205	44.8%	-364373	-50.6%	-41168	-5.7%
2008	948056	444859	46.9%	-520588	-54.9	-75729	-8.0%
2009	913345	423564	46.4%	-438860	-48.0%	-15296	-1.7%
2010	1082569	549365	50.7%	-580944	-53.7%	-31579	-2.9%
2011	1316600	707953	53.8%	-779028	-59.2%	-71075	-5.4%
2012	1408889	717347	50.9%	-835394	-59.3%	-118047	-8.4%
2013	1454931	681899	46.9%	-805662	-55.4%	-123763	-8.5%
2014	1566728	770121	49.2%	-834133	-53.2%	-64012	-4.1%

Джерело: розроблено автором за даними [1]

Таблиця 2

Динаміка товарної структури експорту, млн. дол. США

Найменування груп товарів	2010	2011	2012	2013
Всього/% від заг. обсягу	52191/100%	69418/100%	70236/100%	64997/100%
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	9936/19%	12804/18,4%	17906/25%	17039/26%
Мінеральні продукти	6237/12%	9608/14%	6948/10%	6783/10,5%
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	4658/9%	6980/10%	6765/10%	5827/9%
Деревина та вироби з неї	1768/4%	2184/3,2%	2191/3%	2391/4%
Промислові вироби	1310/2,5%	1622/2,4%	1543/2%	1593/2,5%
Чорні та кольорові метали та вироби з них	17319/33%	22101/32%	18885/27%	17571/27%
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	9171/17%	11892/17%	13282/19%	10610/16%
Різне	1792/3,5%	2227/3%	2716/4%	3183/5%

Джерело: розроблено за даними [1]

рослинного походження найбільше на експорт іде зернових культур, а саме 6 544,13 млн. дол. США. Також у великих кількостях Україна експортує насіння і плоди олійних рослин, їх загальна вартість у 2014 р. становила 1 687,73 млн. дол. США.

Мінеральні продукти Україна експортує на загальну суму 6 104,2 млн. дол. США, або 11,3% від загального експорту товарів. Із них: сіль, сірка, землі та каміння – 10,14%; руди, шлак і зола – 56,88%; палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 32,97%. Останнє місце в експорті товарів посідають твори мистецтва, їх експортовано за кордон на суму 231,9 тис. дол. США.

Таким чином, зіставляючи дані за 2010–2013 рр. із наведеними даними за 2014 р., бачимо, що суттєвих змін у товарній структурі

експортного потенціалу не відбулося. Однак Державна служба статистики зазначає, що дані за 2014 р. є наближеними та не враховують результатів діяльності тимчасово окупованих територій. На нашу думку, подальше дослідження змін товарної структури є актуальним та затребуваним напрямом.

Економіко-географічне розташування України є економічно привабливим для її участі у міжнародній співпраці з іншими країнами світу. Україна розташована на сході Європи, поблизу Західної Європи, та межує з Росією, Білоруссю, Польщею, Угорщиною, Молдовою та іншими країнами Східної Європи. Водами Чорного моря вона пов'язана із Середземномор'ям, Близьким Сходом та країнами басейну Індійського океану. Через вигідне розташування через Україну про-

Таблиця 3

Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2014 р.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2013 р.	у % до заг. обсягу	тис. дол. США	у % до 2013 р.	у % до заг. обсягу
Усього, з них:	53913548,3	86,5	100,0	54381792,3	71,7	100,0
II. Продукти рослинного походження	8736209,9	98,7	16,2	2027145,3	77,7	3,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3823672,0	109,3	7,1	301511,9	74,8	0,6
IV. Готові харчові продукти	3096733,3	88,5	5,7	2600733,1	81,8	4,8
V. Мінеральні продукти	6104199,2	84,9	11,3	16066796,1	72,2	29,5
VI. Продукція хімічної промисловості	3054128,1	76,2	5,7	6778728,9	80,6	12,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	586436,6	74,7	1,1	3634907,8	79,6	6,7
IX. Деревина і вироби з деревини	1262625,0	110,4	2,3	294690,2	72,9	0,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	15235514,8	86,9	28,3	3322490,2	67,1	6,1
XVI. Машини, та устаткування; електротехнічне обладнання	5659336,1	82,9	10,5	8719969,4	73,6	16,0
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1472255,3	45,0	2,7	2647984,9	45,3	4,9
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	231984,2	79,7	0,4	672958,4	62,6	1,2
XX. Різні промислові товари	736272,0	111,7	1,4	902213,0	102,2	1,7

Джерело: розроблено автором за [1]

Таблиця 4

Географічна структура експорту товарів, млн. дол. США

	Всього	Країни СНД	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія й Океанія
2004	32666,1	8409,4	11061,6	8178,3	1758,0	2544,2	11,7
2005	34228,4	10531,1	10293,3	8576,9	2393,9	1831,2	13,7
2006	38368,0	12351,1	12166,3	8446,2	2373,7	2550,9	17,9
2007	49296,1	18087,0	14021,3	10881,6	2792,0	2686,3	15,7
2008	66967,3	23166,3	18265,7	15887,0	3902,4	4144,0	64,0
2009	39695,7	13472,9	9514,3	12131,7	2627,8	1124,2	21,6
2010	51405,2	18740,6	13085,3	13715,4	3018,7	2000,0	28,4
2011	68394,2	26177,0	18021,5	17737,8	3344,2	2552,3	29,8
2012	68830,4	25318,6	17123,7	17681,1	5638,2	2607,7	50,9
2013	63320,7	22077,3	16758,6	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014	53901,7	14882,3	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5

Джерело: розроблено автором за [1]

ходять транзитні магістралі: залізниці та автомобільні дороги, нафтопроводи та газопроводи з країнами СНД до Європи та чорноморських портів. Аналіз географічної структури експорту товарів за період 2004–2014 рр. поданий у табл. 4.

Як видно з даних табл. 4, географічне розташування країни безпосередньо впливає на структуру її експорту. Так, Україна має досить тісні зв'язки із країнами СНД, країнами ЄС та деякими країнами Азії, а найменший експорт спостерігається до Австралії та Океанії. Водночас за період 2013–2014 рр. помітне скорочення на 7 195 млн. дол. США експорту товарів із країнами СНД, що пояснюється як економічними, так і політичними причинами. При цьому експорт товарів з України до країн ЄС та Азії має тенденцію до зростання.

Розвиток торговельно-економічних відносин України з Європейським Союзом є дуже важливим для її подальшого економічного розвитку. 12 березня 2014 р. Європейська Комісія внесла на розгляд Ради Міністрів ЄС та Європейського Парламенту проект регламенту ЄС щодо застосування стосовно України автономного преференційного торговельного режиму, у рамках якого передбачатиметься скорочення або скасування мит на товари, що походять з України. Параметри цього режиму відповідають положенням Угоди про асоціацію Україна – ЄС у

частині створення поглибленої та розвитку всеохоплюючої зони вільної торгівлі [2].

У табл. 5 наведено порівняння зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС та СНД за останні десять років.

Як показано в табл. 5, на протязі останніх десяти років обсяги експорту та імпорту в Україні поступово зростають. Так, якщо в 2004 р. загальний експорт України становив 32 666,1 млн. дол. США, то за десять років цей показник збільшився майже в два рази, а саме на 21 235,6 млн. дол. США. Імпорт товарів до України з 2004 р. до 2013 р. зріс майже у три рази, однак за період 2013–2014 рр. унаслідок ситуації, що склалась у країні, відбувся суттєвий спад – відразу на 22 558,1 млн. дол. США. Із даних таблиці також видно, що 2009 р. був роком світової економічної кризи, тому у цьому році всі показники різко падають.

Зважаючи на певні політичні та економічні аспекти, можна сказати, що експорт товарів до країн СНД до 2014 р. перевищував над експортом до країн ЄС, однак через європейську інтеграцію України можна очікувати на його подальше позв'язування. Водночас в економіці України вже набули розвитку деякі види послуг, такі як транспортні, торговельні, туристичні, страхові, фінансові, ділові, послуги з ремонту тощо. У цілому розвиток експорту

Таблиця 5

Обсяги експорту та імпорту товарів в Україні за 2004–2013 рр., млн. дол. США

Рік	Експорт всього	Експорт до ЄС	Експорт до СНД	Імпорт всього	Імпорт з ЄС	Імпорт з СНД
2004	32666,1	11061,6	8409,4	28996,8	9564,8	15189,2
2005	34228,4	10293,3	10531,1	36136,3	12211,3	16988,3
2006	38368,0	12166,3	12351,1	45038,6	16232,2	20112,3
2007	49296,1	14021,3	18087,0	60618,0	22274,5	25469,3
2008	66967,3	18265,7	23166,3	85535,3	28928,6	33377,8
2009	39695,7	9514,3	13472,9	45433,1	15438,5	19692,6
2010	51405,2	13085,3	18740,6	60742,2	19151,4	26697,4
2011	68394,2	18021,5	26177,0	82608,2	25805,8	37212,4
2012	68830,4	17123,7	25318,6	84717,6	26237,2	34497,2
2013	63320,7	16758,6	22077,3	76986,8	27046,5	27941,6
2014	53901,7	17002,9	14882,3	54428,7	21069,1	17276,8

Джерело: розроблено автором за [1]

Таблиця 6

Обсяги експорту та імпорту послуг в Україні за 2004–2014 рр., млн. дол. США

Рік	Експорт всього	Експорт до ЄС	Експорт до СНД	Імпорт всього	Імпорт до ЄС	Імпорт до СНД
2004	5307,9	1561,2	2497,3	2058,6	897,8	399,1
2005	6134,7	1767,9	2815,5	2935,0	1300,0	509,3
2006	7505,5	2273,7	3409,9	3719,4	1797,9	690,4
2007	9038,9	2983,0	3666,3	4980,6	2604,9	799,8
2008	11741,3	4118,8	4245,5	6468,0	3854,0	1058,0
2009	9598,3	3024,5	3826,6	5173,5	3049,1	787,2
2010	11759,4	3194,8	5609,6	5447,7	3029,4	939,8
2011	13792,2	3617,3	6243,0	6235,2	3403,7	1173,3
2012	13599,1	3846,7	6029,0	6736,1	3709,8	1251,2
2013	14836,3	4297,1	6050,7	7609,0	4252,6	1490,4
2014	11520,8	3991,6	4034,3	6373,1	3148,8	1204,0

Джерело: розроблено автором за [1]

послуг України має стійку тенденцію до зростання не тільки в абсолютному вимірі, а й у відносних показниках [3, с. 273]. Обсяги експорту та імпорту послуг, що надає Україна країнам СНД та ЄС, наведені в табл. 6.

Виходячи з даних табл. 6, можна зробити висновок, що впродовж 2004–2013 рр. експорт українських послуг зріс майже в три рази і в 2013 р. становив 1 4836,3 млн. дол. США, а імпорт зріс у 3,7 разів і дорівнював 7 609,0 млн. дол. США. Так само як і у випадку з товарами, показники 2014 р. демонструють скорочення експортно-імпортних відносин. Однак, якщо за період 2013–2014 рр. експорт товарів скоротився на 33,54%, а імпорт – на 29,3%, то спад у сфері послуг був не таким суттєвим – 22,35% та 16,24% відповідно.

Слід відмітити, що, незважаючи на економічні мотиви та політичну ситуацію, експорт українських послуг до країн СНД майже в чотири рази переважає над імпортом. Щодо експорту та імпорту послуг з України до країн ЄС, то в цілому вони майже однакові й експорт ледве помітно переважає над імпортом.

Серед основних країн – партнерів України з числа членів ЄС слід особливо відзначити Польщу, Італію, Німеччину, Угорщину, Чехію, Нідерланди, Іспанію та Францію. Найменше експортно-імпортних операцій з-поміж країн ЄС в Україні з Мальтою, Люксембургом, Словенією, Фінляндією та Швецією. Подальше впровадження зони вільної торгівлі сприятиме активізації експортно-імпортних операцій між Україною та Європейським Союзом.

Висновки. Протягом досліджуваного періоду відбулися зміни у структурі зовнішньої торгівлі України. Так, найбільше екпортувалось товарів до ринку країн СНД, насамперед до Росії та Білорусії, що пояснюється рівнем розвитку промисловості, схожими технологічними вимо-

гами, особливостям митного оформлення та територіальним розташуванням країн. Однак з огляду на економічні та політичні мотиви, відбулося різке скорочення товарообігу з країнами СНД. При цьому, незважаючи на заходи щодо лібералізації відносин із країнами ЄС, суттєвою перешкодою для поглиблення експортного співробітництва є відмінність у вимогах щодо сертифікації та невідповідність багатьох видів української продукції міжнародним стандартам. Протилежна ситуація спостерігається в експорті послуг до країн ЄС, де спостерігається незначний приріст. Однак у цілому протягом досліджуваного періоду Україна має від'ємне сальдо торговельного балансу як із країнами СНД, так і з країнами ЄС. Це означає що країна імпортує товарів та послуг на більшу суму, ніж експортує.

Отже, для подальшої активізації експортної діяльності України важливим є гармонізація міжнародного законодавства щодо сертифікації, спрощення митних процедур, введення мотиваційної системи для виробників інноваційної продукції, а також спрощення процедур купівлі-продажу іноземної валюти, що у подальшому сприятиме економічному зростанню країни та збільшенню припливу іноземного капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Торговельно-економічне співробітництво Україна – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sweden.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-trade>.
3. Чепурда Л.М. Оцінка сучасного стану і тенденцій розвитку ринку послуг України / Л.М. Чепурда // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 270–274.